DE KESKESDIJK VAN GEMERT NAAR HANDEL

door

Peter Lathouwers

De "Kèskesdèjk" is één van de bijzonderheden die Handel als bedevaartsplaats kenmerkt. Deze zgn. Kèskesdèjk loopt van Gemert naar Handel. Langs deze weg staan momenteel negen kleine wegkapelletjes, de kèskes. Voor de vele pelgrims, die naar Handel kwamen, begon op deze weg langs de kapelletjes reeds het bedevaartsgebeuren. De beeldengroepen in de kapelnissen beelden de Zeven Smarten (of Weeën) van Maria uit. In één der keskes treft men ook de bekende beeltenis van de Moeder der Smarten - haar hart doorboord met zeven zwaarden - aan.
De gothische vorm van acht van de negen kèskes dateert van omstreeks 1890. Daarvoor stonden langs de weg kèskes van de vorm als die van het eerste kèske dat men aantreft op de weg naar Handel (aan de Lodderdijk). Het is het enigst overgebleven exemplaar van de reeks kapelletjes van voor 1890.
Over de exacte ouderdom van deze vroegere reeks kèskes is eigenlijk niets met zekerheid te zeggen. Ze kunnen echter niet van oudere datum zijn dan 1429, daar er vóór dat jaar nog geen verering bestond van de Moeder der Smarten (1). Invoering van deze verering in de katholieke rite heeft er bovendien niet meteen toe geleid dat men overal kèskes van de Zeven Weeën ging bouwen.

Van de Handelse kèskes in in archiefstukken maar weinig overgeleverd waarmede een tot de middeleeuwen opklimmende ouderdom bewezen kan worden.
Volgens Pater Lucius in zijn bedevaartsboekje, zou er al in

1696 over de Kèskesdijk geschreven zijn, jammer genoeg wordt de bron niet genoemd (2).
In 1752 verscheen er wel al een bedevaartsprentje, een gravure, voorstellende: "Het mirakeleus Beldt van Onse Live Vrouwe tot Haendel gelegen onder de Vrije Heerlijckheijt Gemert". Deze prent toont op de achtergrond een processie die stilstaat voor een kapelletje (3).
Van vóór 1752 zijn meerdere beschrijvingen bekend van processies. In 1585 zou volgens het "Register Strijbos" (4) de Gemertse processie reeds een gewoonte zijn.

Die Gemertse processie trok toen niet van Gemert naar Handel maar omgekeerd. Het "mirakuleuze" beeldje werd op een draagtroon meegevoerd naar de dorpskern van de Vrije Heerlijkheid. Na een verblijf van een paar dagen in Gemert werd het beeld weer in plechtige processie teruggebracht (5).
Rector Luijten bevestigde deze traditie in zijn "Journaal": Op tweede Pinksterdag was eerst om tien uur een solemnele hoogmis gedaan, "en ten 12 uren sijn wij met processie vol gens gewoonte met het miraculeus beelt en het Venerabel (allerheiligste) van Haendel naer Gemert getrokken". 's Woensdags werd het weer teruggedragen naar de Handelse Kapel (6).
Ook Ds. Hanewinkel, die in 1798 en 1799 de Meierij van den Bosch te voet doorkruiste en daarvan gedetailleerd verslag deed, geeft hiervan een uitgebreide beschrijving. Daarbij geeft hij een beschrijving van de wijze waarop een daartoe uitverkoren man, besmeurd met rode verf, gekleed in een purperen mantel en doornenkroon op het hoofd, een kruis sleepte langs de weg van Handel naar Gemert en aldus de kruisweg van Christus uitbeeldend. Mogelijk dienden de kèskes daarbij als staties (7).

Niet alleen processies maar ook individuele bedevaartgangers ondernamen een bede- of boetetocht. Zo schrijft Gerlacus van den Elsen dat oude lieden hem vertelden dat boetedoende zondaren de weg langs de Zeven Weeën zelfs midden in de winter barrevoets aflegden (8).
Slechts één van de kèskes uit die oude tijd is ons overgebleven. Het bouwsel is geflankeerd door twee grote lindebomen, maar de nis is, sedert ruim een jaar of tien geleden het 18de eeuwse eikenhouten beeld van de Moeder der Smarten werd ontvreemd, leeg gebleven. Troosteloos leeg. Een fragment van de linkerarm bevindt zich nog in het gemeentearchief, dat is het enige dat ons rest.

De Moeder van Smarten, het hart doorboord met zeven zwaarden. Eén der minst beschadigde beelden.

Een nieuwe reeks kèskes.

Waarschijnlijk is verval er de oorzaak van geweest dat de rest van de oude kèskes geleidelijk werd afgebroken en vervangen door nieuwe. Onder leiding van de toenmalige rector van de Handelse Kapel, v.d. Laarschot, werden in de periode van september 1888 tot augustus 1891 de nieuwe kèskes opgebouwd. De eerste zeven,met daarin de afbeeldingen van de Zeven Smarten van Maria, werden gebouwd voor een totaalbedrag van Fl. 2520,--. Als laatste werd er nog een achtste kèske gebouwd met daarin de beeltenis van Maria van Smarten.
De kosten hiervan bedroegen Fl.300,-. Om de ontstaanslegende van Handel als bedevaartsoord levend te houden, werd er in

september 1890 tussen de rij kapelletjes voor een bedrag van Fl. 1057,85 de zgn. "Ossenkapel" gebouwd door Verhoeven uit Veghel, naar de tekening van architect J.Heijkants uit Erp. In het altaarretabel is de legende uitgebeeld over een Bakelse schaapherder, " die temidden van de heide, die Handel toen was", het wonderbare beeldje vond.
De kèskes vertonen een gothische vorm en hebben een sierlijk uiterlijk. De beeldengroepen, evenals het altaarretabel uit de Ossenkapel zijn uit Savonière-steen, d.i. Franse kalksteen, gehouwen door de Roermondse beeldhouwer Lenaerts.

Bedreigende ontwikkelingen.

In 1966 - 1967 vond er tussen de gemeente Gemert en het parochiebestuur van Handel een briefwisseling plaats m.b.t. de nieuw aan te leggen fietspad langs de weg Gemert-Handel. De kapelletjes stonden toen nog allen aan dezelfde kant van de weg, aan de kant van de Ossenkapel. Tesamen met de flankerende lindebomen naast ieder kapelletje vormden ze op den duur een belemmering voor het steeds toenemende verkeer. Het gemeentebestuur stelde toen voor om de beeldengroepen uit de kèskes te verwijderen en ze gezamenlijk in een muur tegenover de Ossenkapel te metselen, zodat de kèskes verwijderd konden worden. Het Handelse parochiebestuur bleek echter niet zo'n warm voorstander van dit idee en stelde voor om de bovenhelften van de kèskes in het processiepark achter de kerk te plaatsen waardoor ze in een rustiger omgeving zouden staan(9). Gelukkig is er van al deze plannenmakerij niets terecht gekomen. Wel kwamen de kèskes in eigendom aan de gemeente (met uitzondering van de Ossenkapel). Ook werden een paar kèskes verplaatst naar de andere kant van de weg en werden de het verkeer hinderende lindebomen omgekapt.
Deze ingrepen hebben het karakter van de Kèskesdijk enigszins aangetast maar niet het karakter ontnomen. De laatste jaren zijn de kèskes en de Ossenkapel in ernstiger mate verpauperd, o.m. door vandalisme. De beeldengroepen zijn in ernstige mate beschadigd en de constructies hebben veel aan deugdelijkheid verloren. Eén kèske is zelfs tengevolge van autobotsing los op zijn voetstuk komen staan. De kèskes verkeren in een zorgwekkende toestand en verdienen een grondige restauratie. De kèskes zijn uniek, niet alleen door hun rijke verleden, maar ook door hun verschijningsvorm onder de met bomen omkranste lange rechte weg naar Handel. Deze min of meer landschappelijke waarde moet worden opgeteld bij al het monumentale dat Handel als bedevaartsoord al bezit en dan komen we

Eén der zwaarst beschadigde kèskes. Er wordt wel eens gezegd: Christus is eenmaal gekruisigd, maar al tientallen malen onthoofd !

uiteindelijk tot de slotsom dat de Kèskes, die de weg naar één van Brabants oudste bedevaartsoorden markeren, wel wat meer bescherming verdienen.

NOTEN:

1. J.A.F. Kronenburg, Maria's feestkring in Nederland, 1917, p.147-220.
2. Pater Lucius, Bij Moeder Maria in Handel - bedevaartboekje, 1939,p.57.
3. Frans v.d.Aa, Een Handels Bedevaartprentje, Gemerts Heem 1982, nr.2.
4. Albertus Strijbos, Duits Ordens priester en pastoor te Gemert van 1590- tot 1624. Hij begon het register reeds in 1585 dat door zijn opvolgers tot in 1793 werd gecontinueerd.
5. Drs. E.Loffeld, Herleving van een Gemertse Mariale Traditie; Gemertse Courant 25e Jrg., nr.24, 11-6-1954.

6. Bartolomeus Luijten, Duits Ordens Priester; hij was rector van de Handelse kapel sinds 1718. Tot hoelang is onbekend. Van hem is het "Journael der Capelle van Haendel" begonnen in 1718 en gedurende enige jaren bijgehouden.
7. Ds.Hanewinkel, Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jaare 1798-1799, p.94-95.
8. Ad Otten, Het Kruisslepen, Gemerts Heem 1978, nr.2.,p.37.
9. Gemeentearchief Gemert: ingekomen stukken nr.751 d.d. 21-2-1967; Peter Lathouwers, Gemerts Nieuws, Bijdr.tot de gesch.van Gemert nr.7, 1981, p.64 e.v.
   Inventaris van het kerkelijk kunstbezit van de parochie van O.L.Vr. ten Hemelopneming te Handel, Bisdom 's-Hertogenbosch.

NOOT VAN DE REDACTIE: Nog wat historische aantekeningen over "De Keskesdijk":

1. Een vermelding van het keske op de Lodderdijk in 1712: In het testament van "suster Jenneke Jegers", opgemaakt d.d. 8 februari 1712 , werd ondermeer aan de Kerk van Gemert gefundeerd: "een teullandt gelegen tegens over het eerste heyligen huysken op de Lodderdijck, groot dry lopens". (Kerkarchief St.Jans' Onthoofding - Register van de St.Antoniusmis, folio 32)

2. Een vermelding van de keskes der Zeven Smarten in 1805: In een "Notificatie van den secretaris van staat voor de financiën der Bataafse Republiek" wordt op pag. 17 geschreven over de Lodderdijk als: "Een gehugtje (zijnde het eerste Capélletje) langs Zeven Weers of Capelletjes op den Weg van Handel". Ook het tweede keske wordt nog genoemd als zijnde gelegen bij "schaapskooyen", terwijl het derde keske werd aangetroffen bij de plaats waar ongeveer "de grote baan naar de Peel" begon. (De originele "Notificatie" enz. werd aangetroffen in de Bibl.van het Prov.Genootschap te Den Bosch). (Red.-AO)